

ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИНИ БОШҚАРИШДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВЛАР

Суюнов Дилмурод Холмуродович

Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби, иқтисод фанлари доктори профессор

Боҳодиров Ботиржон Махаммаджонович ,

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги

"Бизнес ва тадбиркорлик олий мактаби"

магистр тингловчи,

Аннотация: Ушбу мақолада рақамли трансформация, геосиёсий парчаланиш, яшил ўтиш ва жадал технологик ўзгаришлар шароитида жаҳон иқтисодиётини бошқаришда инновацион ёндашувларнинг тобора ортиб бораётган аҳамияти таҳлил қилинади. Мақолада глобал қиймат занжирларининг қайта шаклланиши, платформавий бозорлар кенгайиши, сунъий интеллектнинг кенг тарқалиши ҳамда стандартларнинг кучайиб бораётган роли миллий ва халқаро даражада иқтисодий бошқарув мантигини тубдан ўзгартириб бораётгани асосланади.

Калит сўзлар: жаҳон иқтисодиёти, инновация, рақамли бошқарув, сунъий интеллект, стандартлар, яшил ўтиш, инсон капитали, глобал қиймат занжирлари.

Abstract : This article analyzes the growing importance of innovative approaches in governing the world economy amid digital transformation, geopolitical fragmentation, green transition and rapid technological change. It argues that the reconstruction of global value chains, the expansion of platform-based markets, the diffusion of artificial intelligence and the tightening role of standards are reshaping the logic of economic management at both national and international levels. The paper focuses on data-driven governance, digital infrastructure, AI-assisted decision-making, innovative finance, standardization, human capital development and cross-institutional coordination.

Keywords: World economy, innovation, digital governance, artificial intelligence, standards, green transition, human capital, global value chains

Кириш

Жаҳон иқтисодиётини бошқариш анъанавий сиёсат воситалари энди яқка ҳолда етарли бўлмай қолган босқичга кирди. Халқаро институтлар, миллий ҳукуматлар ва бозориштирокчилари энди бир вақтнинг ўзида меҳнат унумдорлигининг секин ўсиши, геосиёсий парчаланиш, таъминот занжирларидаги узилишлар, сунъий интеллект соҳасидаги жадал ютуқлар, стандартларга асосланган тартибга солишнинг кучайиши

ва иқлим трансформацияси босимига жавоб қайтариши керак. Бу ўзгаришлар яққаланган эмас; улар бир-бири билан ўзаро таъсирлашиб, иқтисодий бошқарувнинг ўзига хос меъморчилигини ўзгартирмоқда.

Жаҳон иқтисодиётида инновацион бошқарувни камида ўзаро боғлиқ бўлган уч ўлчам орқали тушуниш мумкин. Биринчиси — технологик ўлчам: рақамли платформалар, булутли ҳисоблаш, сунъий интеллект, блокчейн асосидаги верификация, ақлли логистика ва реал вақт тўлов тизимлари иқтисодий бошқарувнинг ахборот асосини ўзгартирмоқда. Иккинчиси — институционал ўлчам: ҳукуматлар ва халқаро ташкилотлар глобал ўзгарувчанликка тезроқ жавоб бериш учун ўз мандатлари, сиёсат тартиблари ва мувофиқлашув каналларини қайта лойиҳалашга мажбур бўлмоқда. Учинчиси — тақсимот ўлчами: инновация ўсишдан ким манфаат кўришини, маълумотларни ким назорат қилишини, стандартларни ким белгилашини ва ўтиш харажатларини ким ўз зиммасига олишини ўзгантиради. OECD ва Жаҳон банкининг сўнгги ишлари шуни кўрсатадики, инновацияга йўналтирилган самарали бошқарув учта сифатга таянади: мослашувчанлик, ўлчанувчанлик ва ҳамкорлик. Мослашувчанлик ташқи муҳит ўзгарганда сиёсатни тезда қайта калибрлаш имконини англатади. Ўлчанувчанлик қарорлар кечикиб келадиган ёки парчаланган статистикага эмас, балки ўз вақтидаги далилларга таянишини билдиради. Ҳамкорлик эса нафақат ҳукуматлараро дипломатияни, балки вазирликлар, тартибга солувчилар, фирмалар, инвесторлар, университетлар ва стандарт белгилайдиган ташкилотлар ўртасидаги мувофиқлашувни ҳам назарда тутди.

Жаҳон иқтисодиётини бошқаришдаги энг муҳим инновациялардан бири ретроспектив бошқарувдан маълумотларга асосланган бошқарувга ўтишдир. Жаҳон иқтисодиётининг кўплаб соҳаларида, жумладан савдо, транспорт, молия ва хизматлар соҳасида рақамли платформалар ҳозирда оқимлар, кечикишлар, тикилинч нуқталар, хавф даражалари ва хулқ-атвор ўзгаришлари ҳақида деярли реал вақт маълумотларини тақдим этмоқда. Бу эса сиёсат юритувчиларга умумий аралашувлардан кўра аниқроқ ва далилга асосланган жавоб чораларига ўтиш имконини беради.

Жаҳон банкининг 2025 йилги рақамли тараққиёт ва сунъий интеллект асослари ҳақидаги тадқиқотлари юқори сифатли маълумотлар, рақамли инфратузилма ва ҳисоблаш қуввати АИни муваффақиятли жорий этиш учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканини таъкидлайди. Худди шу мантиқ иқтисодий бошқарувга ҳам тегишли. Ўзаро мувофиқлашган реестрлар, рақамли идентификация тизимлари, ишончли дата-марказлар ва хавфсиз тўлов инфратузилмасига эга бўлмаган мамлакатлар нафақат пастроқ унумдорликка, балки заифроқ сиёсат салоҳиятига ҳам дуч келади. Шу

маънода, рақамли жамоат инфратузилмаси шунчаки технологик эмас, балки бошқарув активидир.

Маълумотларга асосланган бошқарув соҳавий ва ҳудудий диспропорцияларни аниқлашга ёрдам беради. У қайси божхона йўлақларида ортиқча кечикишлар юзага келаётганини, қайси маҳсулот тоифалари мослик муаммоларига дуч келаётганини, қаерда транспорт харажатлари ошиб кетаётганини ёки қайси рақамли хизмат бозорларида талаб кескин ортганини аниқлаш имконини яратади. Бундай ахборот фискал қўллаб-қувватлаш, божхона ислоҳоти, экспортни рағбатлантириш ва инфратузилма сармояларини яхшироқ лойиҳалашга хизмат қилади. Бироқ маълумотнинг қиймати уни бошқариш тартибларига боғлиқ: мувофиқлик, махфийлик, ҳисобдорлик ва чегараларо маълумот алмашинуви бўйича қоидалар бўлмаса, ахборот сероблиги фрагментация ёки ҳокимият концентрациясига айланиб кетиши мумкин.

Шунинг учун платформаларга асосланган бошқарув муҳофаза механизмлари билан бирга амал қилиши лозим. Маълумот монополиялари, платформалар қудратидаги асимметриялар ва киберхавфлар ишончни издан чиқариши ва рақобатни бузиши мумкин. Савдо ва сунъий интеллект бўйича 2025 йилги ЖСТ ҳисоботи очик ва кам харажатли маълумотлардан фойдаланиш инновация ва кенгайтиришни қўллаб-қувватлашини, аммо маълумот алмашишнинг етарлича тартибга солинмаслиги иқтисодий муносабатларда ишончни пасайтиришини кўрсатади. Демак, бошқарувнинг вазифаси икки томонлама: самарали ахборот оқимларини кенгайтириш ва айни вақтда ҳуқуқлар, хавфсизлик ҳамда адолатли рақобатни ҳимоя қилиш. Сунъий интеллект бу ўн йилликнинг энг таъсирчан бошқарув технологияларидан бирига айланиб бормоқда. Унинг қиймати фақат кундалик вазифаларни автоматлаштиришда эмас, балки мураккаб тизимларни моделлаштириш, улкан маълумотлар базасини қайта ишлаш ва эрта огоҳлантирувчи сигналларни яратиш имкониятидадир. Жаҳон иқтисодиёти контекстида AI товар нархлари ўзгарувчанлиги, таъминот занжирларидаги узилишлар, инфляциян узатмалар, меҳнат бозори силжишлари ва молиявий стрессларни турли сценарийлар асосида баҳолашга ёрдам беради.

Бироқ AI чуқур нотекис технология ҳамдир. UNCTADнинг 2025 йилги Технология ва инновация ҳисоботи AI ишланмалари нисбатан кам сонли давлатлар ва фирмаларда жамланганини таъкидлайди. Бу ҳолат глобал бошқарув учун тузилмавий дилемма ни келтириб чиқаради: қарорлар сифатини ва унумдорликни ошириши мумкин бўлган технология ҳисоблаш ресурслари, кўникмалар, маълумотлар ва моделларга кириш нотенг бўлиб қолса, ривожланиш асимметрияларини янада чуқурлаштириши мумкин.

Анинг бошқарувдаги уч қўлланилиши алоҳида эътиборга лойиқ. Биринчидан, аналитик автоматлаштириш божхона маълумотлари, логистика қайдлари, савдо ҳужжатлари, кредит ахбороти ва бозор сигналларини қайта ишлаш учун кетадиган вақтни кескин қисқартириши мумкин. Иккинчидан, сценарийли симуляция ҳукуматлар ва халқаро институтларга божлар, санкциялар, энергия шоклари, иқлим ҳодисалари ёки таъминот бўғинларидаги тикилинчларнинг эҳтимолий таъсирини турли фарзлар асосида синовдан ўтказиш имконини беради. Учинчидан, AI асосидаги қарорларни қўллаб-қувватлаш тизимлари сиёсий танловлар ўртасидаги мувозанатни анъанавий тартибларга қараганда тезроқ аниқлаб, давлат аралашувининг вақт жиҳатдан тўғри ва ички жиҳатдан уйғун бўлишини кучайтиради.

Шу билан бирга, ҳеч қандай жиддий бошқарув модели алгоритмларга жамоатчилик ҳукмининг ўрнини босувчи восита сифатида таянмаслиги керак. AI тизимлари ўз маълумотлари ва дизайнга жойланган ён босишлар, бўшлиқлар ва фарзларни мерос қилиб олади. Агар улар танқидий ёндашувсиз қўлланилса, мавжуд тенгсизликларни мустаҳкамлаши, ҳисобдорликни ноаниқлаштириши ёки моҳиятан меъёрий қарорларни сиёсий майдондан чиқариб қўйиши мумкин. Шу боис энг мақбул модель — гибрид бошқарув: алгоритмик ёрдам институционал назорат, ахлоқий кафолатлар ва якуний қарорлар учун инсон масъулияти билан бирга амал қилиши лозим. Жаҳон иқтисодиётини инновацион бошқаришни яшил ўтишдан ажратиб бўлмайди. Иқлим хавфлари, энергия хавфсизлиги ва ресурс чекловлари ҳозир саноат стратегияси, инвестиция устуворликлари ва савдо сиёсатининг марказий омилларига айланган. Мамлакатлар энди шунчаки технология танламаяпти; улар кам углеродли ўсиш билан боғлиқ стандартлар, таъминот занжирлари ва молиялаштириш моделларининг кейинги авлодини шакллантириш учун ҳам рақобат қилмоқда.

Халқаро Энергетика Агентлигининг 2025 йилги баҳолашларига кўра, энергия инновацияси тобора миллий рақобатбардошлик, барқарорлик ва хавфсизлик стратегияларининг марказига айланиб бормоқда. Бу кенг камровли оқибатларга эга. Батарея технологиялари, тоза саноат жараёнлари, қайта тикланувчи энергияни интеграция қилиш, критик минералларни бошқариш ва энергия самарадорлиги ечимларида тез ҳаракат қилаётган иқтисодиётлар капитални жалб қилиш ва янги бозорларни эгаллаш имкониятига кўпроқ эга бўлади. Демак, бошқарувдаги инновация саноат сиёсати, энергия сиёсати, савдо сиёсати ва молияни уйғунлаштириш қобилияти билан чамбарчас боғлиқ. Жаҳон иқтисодиётини бошқаришдаги ҳеч бир инновацион ёндашув инсон имкониятларига мос инвестицияларсиз муваффақиятли бўла олмайди. Технологияларни қабул қилиш, институционал ўрганиш ва тузилмавий трансформация барчаси меҳнат сифатининг, таълимнинг ва бошқарув салоҳиятининг даражасига

боғлиқ. Жаҳон иқтисодий форумининг 2025 йилги “Келажак касблари” ҳисоботида кўра, асосий макротрендлар 2030 йилга қадар 170 миллион янги иш ўрни яратиши ва 92 миллион иш ўрнини сиқиб чиқариши мумкин. Бу меҳнат йўқолиши ҳақидаги содда ҳикоядан кўра, меҳнатнинг кенг кўламли қайта тақсимланишини англатади. Бошқарув тизимлари жамиятларни ана шу ўтишга тайёрлаши керак.

Бу инсон капитали сиёсати анъанавий формал таълимдан ташқарига чиқиши кераклигини англатади. Камида уч қатлам талаб қилинади. Биринчиси — кенг қамровли рақамли саводхонлик, чунки усиз аҳолининг катта қисми шаклланаётган иқтисодиётдан четда қолади. Иккинчиси — маълум соҳаларга ихтисослашган қобилиятлар: маълумотлар таҳлили, илғор ишлаб чиқариш, яшил технологиялар, логистика бошқаруви ва платформаларга асосланган хизматлар. Учинчиси — кесимша компетенциялар: ижодий муаммо ечиш, мослашувчанлик, мулоқот, тизимли фикрлаш ва ақлли машиналар билан бирга ишлаш қобилияти.

Хулоса: Жаҳон иқтисодиётини бошқаришда инновацион ёндашувлар энди ихтиёрий танлов эмас. Секинлашаётган ўсиш, жадал технологик ўзгаришлар, кучайиб бораётган стандартлар, иқлим босими ва геосиёсий парчаланиш оддийроқ давр учун мўлжалланган бошқарув моделларининг чекланганлигини очиб ташлади. Энди керак бўлаётган нарса фақат кўпроқ технология эмас, балки ақллироқ институтлар, тезроқ ўрганиш ва интеграл сиёсат тизимларидир.

References

1. Suyunov, D. X. *Corporate Governance Mechanism: Problems and Solutions*. Monograph. Tashkent: Academia, 2007.
2. Suyunov, D., and Elmurod Abdusattorovich Khoshimov. “Methodological Aspects of Assessing the Effectiveness of Corporate Governance in Joint-Stock Companies.” *Economics and Innovation Technologies*, no. 2, 2018.
3. Suyunov, D. H. “The Main Problems of Corporate Governance and Ways to Solve Them.” *EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI)*.
4. Suyunov, D. H. “The Main Problems of Corporate Governance and Ways to Solve Them.” *EPRA International Journal of Economic Growth and Environmental Issues (EGEI)*.
5. Davletyarov, M. A., D. Suyunov, and A. T. Kenjabaev. “Digitalization of the Economy: Concepts, Problems and Implementation Strategy.” *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, vol. 12, 2023, pp. 209–218.
6. International Energy Agency. *The State of Energy Innovation 2025*. Paris, 2025.